

Христина Марку¹
(Комотини)

Съвременно състояние на лингвистичните изследвания върху езика на „помациите“ в Южните Родопи

Ключови думи: езиковедски изследвания, родопски диалекти, българоезично мюсюлманско население

Keywords: linguistic research, Pomaks, Rhodope dialects, Slavic-speaking Muslims

Предварителни бележки

Българоезичното или, както обичайно се определя в международната литература по темата, славяноезичното мюсюлманско население (Slavic speaking Muslims) в Южните Родопи на територията на Гърция, известно като „помашко“², признавано за малцинство въз основа на религиозен, а не езиков признак, в последните десетилетия попада във фокуса на научния интерес на историци, антрополози, етнологзи, социолози и краеведи. Съществуващата литература е обширна (вж.: Χιδίρογλου 1989; Βαρβούνης 1993, 1995, 1997, 1999, 2000, 2005; Poulton 1997; Todorova 1997; Brunnbauer 1998; Tsimbridou 2000; Τρουμπλέτα 2001; Ioannidou, Voss 2001; Markou 2002, 2008; Michail 2002, 2003; Demetriou 2004; Kokkas 2007, Κόκκας 2017; Voss 2006, 2007;

¹ ORCID: 0000-0002-8001-4933.

² Единен подход към определянето на тази културно-религиозна общност няма. По въпроса за съществуващите етноними и тяхното разпространение вж. Каневска-Николова 2014: 134–135, Митринов 2014: 180. В гръцки етнонимът няма пейоративен характер, в чуждоезичната научна литература (вж. Ioannidou, Voss 2001, Manova 2011, Adamou 2010, 2011, 2012, 2013 и др.) е широко разпространен също и лингвонимът „помашки“, приеман с критично неодобрение от българските учени (вж. Митринов 2016а, 2016б, Кочев 1996 и др.).

Manova 2011; Adamou 2012, Узенева 2017 и др.). Научните дискусии са съсредоточени преди всичко върху идентичността, традиционната култура и фолклора, като значително превъзхождат проучванията върху езика на тази общност.

Информация за българските диалектологични изследвания върху южнородопските говори може да се открие у Георги Митринов (2011), като се отбележи, че голяма част от цитираните по-стари работи се отнасят изобщо до родопските диалекти. Говорите в Южните Родопи привличат вниманието на българските езиковеди още в началото на ХХ век: Александър Т. Балан (1908), Стою Шишков (1907), Любомир Милетич (1912). Общото активизиране на интереса на българисти и слависти в последните две десетилетия е отговор на публичността, която езикът и културата на това население получиха през 90-те години на миналия век, както и на възникналата в региона сложна ситуация. Красноречив (и същевременно показателен за възприеманата от гръцката наука позиция) е коментарът на Панайотис Киранудис (Κυρανούδης 1996–8: 146): „съдбата на помаците е свързана с три народа: българите, с които говорят един и същ език, турците, с които споделят религията, и гърците, в чиято държава живее част от тях“.

Нашата цел е да хвърлим светлина върху съществуващите до момента изследвания върху езика на това население, като съсредоточаваме вниманието си предимно върху гръцките лингвистични изследвания. Доколкото ги има, те са спорадични, частични и случайни. При това въпросите за етническата и културна идентификация на тези общности и съпровождащата ги социолингвистична информация почти без изключение представляват задължителна част на езиково ориентираните и езиковедските разработки (вж. Ωωμαδάκη, Μάρκου 2020). Зараждането и насоките на интереса в гръцката наука към българоезичното (славяноезичното, както е прието в гръцката наука) население в Южните Родопи са проследени от Панайотис Панадимитриу (Παναδημητρίου 2013: 27–33). След „вдигането на бариерите“ и отварянето на т. нар. „зони под наблюдение“ (*επιτηρούμενες ζώνες*, *controlled areas*), езикът и културата на това население стават достъпни, зачестява събирането и изследването на специфичните културни черти, придобили социална „видимост“ като традиционни

и старинни, с цената на налагането на една „предписана идентичност“ (Вълчинова 1999: 14, цит. по Каневска-Николова 2014: 135–136).

В същото време езикът, определян в гръцката наука най-често като „славянска разновидност с лексикални елементи от гръцки и от турски“ (Σελλά-Μάτζη 2015: 36), продължава да се изследва слабо, основно поради липса на езиков материал (Κυρανούδης 1997: 19–20, Adamou 2010: 399–420, Henzelmann 2016). Обикновено се установява, че помашкото население е предпазливо и недоверчиво в комуникацията си с чужди лица, а в говорната си практика се стреми да прикрие своя диалект. В последните две десетилетия в Гърция бяха публикувани речници и пособия, сборници с фолклорни материали (песни, приказки, поговорки), но „бялото петно“ в гръцкото езикознание си остава осезаемо (Σελλά-Μάτζη 2015: 37).

Ще направим опит да обобщим съществуващите до момента научни лингвистични описания и анализи на „помашките“ говори, като същевременно отбелязваме коментираните в тях езикови характеристики.

„Помашкият“ (*Pom'atskoso*) в призмата на гръцкото езикознание

В средата на 90-те години на XX век в Гърция започва да се заражда изразен интерес към езика на помаците в Тракия и Южните Родопи. Става въпрос не за научни лингвистични изследвания, а за речници и граматични описания, извършвани предимно от неспециалисти, от учители-ентузиасты и краеведи. Характерна черта на тези публикации е, че „помашкият“ (*Pom'atskoso*) се възприема като единен общ езиков код, без да се различават регионални разновидности. Така краеведът Петрос Теохаридис използва езиков материал от различни селища, без да посочва източника и без да взема предвид разнообразието на фонетични и морфологични особености на южнородопските говори³ (вж. напр. Θεοχαρίδης 1996, Παλαδημητρίου κ.α. 1996, Κατσαβέλης κ.α. 1997). Говори се за „помашки език“, без да става дума за каквато и да било диалектна диференциация или регионални диалектни разновидности. По подобен начин е представен

³ Тази основна слабост, водеща след себе си ред грешки и неточности, е коментирана в изследването на южнородопските говори в Ксантийско и Гюмюрджинско на Митринов (2011), базирано върху езиков материал от „Помашко-гръцки речник“ на Теохаридис (Θεοχαρίδης 1996).

„помашкият“ и в излезлите учебници и пособия за неговото изучаване (вж. Кóκκας 2004). Зад тези инициативи прозират идеологическите и политическите стимули за „налагане на микрограмотност“⁴ и за кодификация на „помашки език“, на които няма да се спираме, тъй като има натрупана достатъчна литература по въпроса (Ioannidou, Voss 2001, Voss 2006, Manova 2011, Henzelmann 2016, Adamou, Fanciullo 2018)⁵.

В същото време, в увода на „Читанката на помашки“ (*Αναγνωστικό της Πομακικής*) от авторите (Αϊντίν, Χαμδή 1997: 12) като основна трудност при написването ѝ се споменава превъзможването именно на съществуващите локални особености и вътрешна диференциация. Макар че конвенционалното название „помашки“ (*Pom'atskoso*) се възприема и от голяма част от носителите му, за да обозначат своя майчин език⁶, това население се идентифицира по-скоро с определена тясна местна общност и не е развило съзнание за етническа идентичност и принадлежност (Παλαδημητρίου 2008: 29, Каневска-Николова 2014: 137–141, Kokkas 2007, Michail 2003). Има свидетелства, че самото население не познава публикациите, отнасящи се до „помашкия език“ и неговото (не)съществуване, проявява негативно отношение към опитите за кодификация или просто ги игнорира (Henzelmann, цит. по Кочева 2018: 114). Писмените стандарти на „грамотните“ представители на общността са основани на местната реч с влияние на езиците от непосредствената им среда (турски и гръцки), но и с много идиолектни елементи (като пример могат да послужат публикуваните на „помашки“ език статии във в. «Ζαγάλιστα» (www.zagalisa.gr/)).

⁴ Вж. по въпроса (Voss 2006: 328): “forms of micro-literacy occur as an intervention by the majority to guide ethno-political orientations”.

⁵ Отбелязва се регионалната диалектна разновидност, която описват, във фолклористичните сборки: „Помашки приказки и поговорки от Главки, ном Ксанти“ (*Πομάκικα παραμύθια και παροιμίες από τη Γλαύκη Ν. Ξάνθης*, 2005), „Приказки и песни на помаците от планинския регион на Ксанти“ (*Παραμύθια και τραγούδια των Πομάκων της ορεινής Ξάνθης*, 2005, в изследването), „Всекидневният език на помаците от региона на Мики“ (*Η καθημερινή γλώσσα των Πομάκων της περιοχής Μύκης*, 2006), където се използва адаптирана гръцка азбука.

⁶ Сравнително неотдавнашното навлизане на етнонима „помак“ и на съответния лингвоним в речта на местното българоезично население става не без съдействието на официалните гръцки власти (Узенева 2017: 248).

В работите на българските диалектолози, публикувани през последните две десетилетия, са изложени описания на отделни местни южнородопски говори (Митринов 2007 за говора на с. Мустафчево, 2008 за с. Исьорен, 2010 за с. Кетенлик, 2011, 2012 за региона на Дидимотихо, 2014, 2015 и 2019 за региона на Комотини, Илиев, Михайлов 2016 за с. Главки), които потвърждават вътрешната диференциация на спектъра от отделни диалекти. За наличие на местни разновидности се споменава в изследването на Сюзан Сандри (Sandry 2013), фокусирано върху говора на с. Пашевик (Πάχηνη)⁷. Богатото диалектно разнообразие, характерно за южнородопските говори, е ясно представено в изследването на Георги Митринов (2011).

Фундаментално изследване върху езика на помаците в Гърция е тритомният труд на Панайотис Пападимитриу „Помашки говори в гръцките Родопи. Периферен аналитичен славянски (език) и мюсюлманите носители (на езика) в Югоизточна Европа“ (*Λαλιές Πομάκων της ελληνικής Ροδόπης. Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*), публикувано през 2013 г. То е предшествано от описание на говора на с. Мустафчево (Μύκη), което авторът озаглавява с обобщаващия лингвоним „Помашкият език“ (*Τα Πομάκικα*) (Παπαδημητρίου κ.α. 2008). Следващото по-обширно изследване върху няколко местни разновидности е публикувано под заглавието „Помашки говори“ (*Λαλιές Πομάκων*). Обемният труд на Пападимитриу представлява детайлно описание на местните диалектни разновидности в няколко селища от Ксантийски регион, към които включва и едно селище от префектура Еврос. Опирайки се на данни от историческата фонология (застъпници на предна и задна ерова гласна, на носовите гласни, на ятовата гласна и на гласна *ы*, съчетанията *рѣ*, *лѣ*, *рѣ*, *лѣ*), разглежда основните фонологични признаци, извършва изчерпателно описание на именната и глаголната система, обръща внимание на особеностите в синтаксиса, лексикална система и т.н. Макар че описва отделни местни говори, авторът използва обобщаващия лингвоним „Помацкосо“ (Ρομ'ακσοσο), за да подчертае принадлежността им към единна общност.

⁷ Вж. критичните бележки на Митринов за това изследване (2016б).

В първи том се съдържат описания на говорите на с. Отман Йорен (Ερανος), с. Долапхан (Σμίνθη), с. Гьокчебунар (Γλαύκη), с. Елмалъ (или Алмалъ) (Μελίβοια). Вторият том е посветен на селата Козлуджа (Κοτύλη), Кетенлик (Κένταβρος), Шахин (Εχίνος), Синиково (Σάτρεις). В третия том са включени селищата Лъджата (Θέρμες), Демерджик (Δημάριο), Исьорен (или Брещене) (Ωραίο), Пашевик (Πάχνη) и с. Бабалар (Γονικό), което се отнася към административна единица Еврос.

Карта на региона на Ксанти (изготвил Н. Кокас)⁸

Какво всъщност се изследва: безписмена южнославянска езикова разновидност с неопределен политически статут, южнородопски говори на българския език или периферен славянски микроезик? Ясно е, че за Пападимитриу структурно и генетично книжовният български и местните „помашки“ разновидности, представляващи обект на изследването му, принадлежат към един южнославянски

⁸ Източник: http://pomakohoria.blogspot.com/2011/09/blog-post_21.html.

континуум от езици и диалекти (*Ανατολικής Νοτιοσλαβικής / Αναλυτικής Σλαβικής*) (Παλαδημητρίου κ.α. 2008: 44). Говорите, които анализира, са родствени с рупските диалекти (Παλαδημητρίου κ.α. 2008: 47–48) и по-специално със Смолянския диалект (Παλαδημητρίου κ.α. 2008: 53). Пападимитриу се солидализира с Ив. Кочев за диференцирането на северни и южни южнославянски диалекти, а не на общоприетото разделение на източни и западни (Παλαδημητρίου κ.α. 2008: 45, 49), като по този начин подчертава тясната връзка на южнородопските с централнородопските говори.

Въз основа на застъпниците на старобългарските ерови и носови вокали (наличието на *o-* (*ô-*), *a-*, *ɔ-* говори) като класификационни фонетични изоглоси, авторът на труда разделя единадесетте локални разновидности, съответстващи на единадесет селища в региона на Ксанти, на три подгрупи: а) говори на селата Демерджик (Δημάριου) и Лъджа (Θέρμες); б) говор на с. Исъорен (Ωραίο); в) говорите на селищата Шахин (Εχίνος), Измис (Σμίνθη), Ѓокчебунар (Салища/Салиница) (Γλαύκη), Пашевик (Πάχνη), Отман Ѓорен (Ερανος), Козлуджа (Κοτύλη), Кетенлик (Κένταυρος), Синиково (Σάτρεις). Говорът на селата, принадлежащи към първата група, стои най-близо до книжовния български, а включените в последната група говори показват най-голямо структурно разминаване с българския език (Παλαδημητρίου 2013: 95-96).

Като прибегва до сравнения с книжовния български език, Пападимитриу търси отклонения и разминавания, за да аргументира тезата за независимото развитие на описваните от него диалекти. Особеностите, установени в изследваните говори (предимно от трета група, с характерен закръглен вокал {*ô*}), според автора представляват основните диференциращи черти и доказателство за многовековна еволюционна дивергенция (Παλαδημητρίου 2013: 96–98). Привеждайки паралел с кашубски и полски, той признава, че оценяването на изследвания от него идиом като диалект или автономен език (не използва термина „микроезик“), в края на краищата е въпрос на гледна точка. Авторът оставя отворени алтернативи: изследваният езиков код може да бъде разглеждан като застрашен периферен език или като български родопски диалект. Ако все пак се окаже като диалект на българския език, то трябва да се признае

съществуването на такава социолингвистична динамика, която би могла да доведе до обособяването му като самостоятелен език. Прибъгването до „Аусбау-парадигмата“ спестява на автора неудобства от нелингвистичен характер⁹.

Характерни черти на описвания езиков код

Въз основа на споменатите изследвания могат да се изведат и опишат някои специфични морфосинтактични и лексикални особености на изучаваните в тях диалекти. Отбелязвано е, че всички те споделят характерните особености на Балканския езиков съюз: заместване на инфинитива от *да*-конструкции, аналитично бъдеще време, изравняване на дателен и родителен падеж, задпоставен определителен член (вж. Adamou 2010).

Известно е, че при билингвизъм и полилингвизъм редукцията на отстъпващия език се проявява чрез различни промени в граматичната структура (напр. функционално опростяване или загуба на граматични маркери) (Winford 2003: 261). Спецификата при помашките говори е свързана с факта, че функционалното отстъпление и слабата му позиция (*low variety*) по отношение на турския и гръцкия в създадената сложна езикова ситуация в Южните Родопи, отбелязвано от редица автори (вж. Σελλά-Μάτζη 2001/2006, Adamou 2013, Thomadaki, Markou 2019, Θωμαδάκη, Μάρκου 2020), не рефлектира в явления на структурна редукция. Тъкмо обратното, тези говори пазят непокътната своята система с всичките архаични и консервативни черти, които ги характеризират (вж. Παλαδημητρίου к.а. 2008, 2013, Митринов 2011, Adamou 2010, 2012, 2013):

– Запазена тричленна деиктична система (тройно членуване), склоняеми по род, число и падеж членни морфеме (вж. изследванията на Παλαδημητρίου к.а. 2013: 59–63, вж. също Adamou 2010). Авторът излага фактите със забележката, че става дума за обща особеност на централнородопските диалекти: „Тази конструкция (*dadox̣go sinutomi* – бел. Х.М.) продължава да се употребява до днес във всички разновидности на Pom'atskoso, както и в много други говори

⁹ Според Села-Мази, „помашкият“ представлява аусбау-език по отношение на българския и абщанд-език по отношение на доминантните гръцки и турски. Вж. подробно Σελλά-Μάτζη 2015: 41.

в Централните Родопи“ (Παλαδημητρίου 2013: 63)¹⁰.

– Морфологично изразяване на падежните отношения при имената, противопоставяне по признак одушевеност/неодушевеност и при прилагателните. Пападимитриу разделя отделните местни говори на две групи в зависимост от падежната парадигма: със запазени падежни форми на два (говорите на селата Пашевик, Демерджик, Лъджата, Исъорен) или три падежа (в селищата Отман Йорен, Долап-хан, Гьокчебунар, Кетенлик, Шахин, Козлуджа и Синиково) (Παλαδημητρίου 2013: 69).

– Архаични черти при местоименията.

– Разпространение на окончанието *-m* на атематичните глаголи в някои говори (селищата Козлуджа, Долап-хан, Измис, Гьокчебунар, Пашевик) (Παλαδημητρίου 2013: 86).

– Запазено съответствие между употребите на тройния член *-с*, *-т*, *-н* и глаголните форми: дистантната членна морфема *-н* в състава на имената и подчинителните конектори се свързва с миналите времена и ренаратива. Евангелия Адаму (Adamou 2011) представя употреби, разкриващи темпорални стойности на деиктичните маркери: *Ag'ato / kug'ato* „когато се използва за минал момент във връзка със ситуацията на изказване. *Ag'ano / kug'ano* „кога, когато“, се използва за бъдещи моменти във връзка със ситуацията на изказване, както и за обичайни събития (Adamou 2011: 399–400).

Промени в условията на езикови контакти

Един от показателите за отстъплението на даден езиков код в условия на билингвизъм е разликата между възрастовите групи по отношение на сферите на общуване, в които използват всеки един от двата кода (Matras 2009: 50–52). По отношение на „помашките“ говори са изказвани твърдения за „деграматикализация на глаголната система“ (Σελλά-Μάζη 2015), базиращи се върху хипотезите за деграматикализация на употребите на *л*-причастие за изразяване на преизказност

¹⁰ Склонението на членните морфemi в родопските говори е отбелязвано от ред езиковеди (Любомир Милетич, Стефан Младенов, Стойко Стойков, Стайко Кабанов, Галина Клепикова и др.). Южнородопските говори се включват в границите на разпространение на склоняемите членни морфemi в българските диалекти, образувачи в наши дни „островни ареали“ (Тодор Бояджиев, цит. по Каневска-Николова 2014: 143).

(Παπαδημητρίου 2013: 89). Към подобна теза се придържа и Адаму, според която има свидетелства за постепенна загуба на морфологичното изразяване на опосредстваната информация, в пряка зависимост от възрастовите характеристики на носителите на диалектите. Отдава се на влиянието на гръцкия, в който отсъства граматикализирана евиденциалност и който е основен контактен език за младото поколение (вж. по-долу Adamou 2013). Но Пападимитриу пък е категоричен, че в говорите на Демерджик, Пашевик, Лъджата и Исборен евиденциалните форми се използват точно както в книжовния български (Παπαδημητρίου 2013: 89). Независимо от известни промени в системата, не могат да се приемат твърденията за деграматикализация на категорията или загуба на евиденциалността в изследваните говори, които да се свързват със ситуацията на трилингвизъм в региона (Asenova, Μάρκου 2019: 172–173).

Слабо изследвано е влиянието на гръцкия език върху езиковата практика на носителите на „помашки“ като роден. В изследванията с историческа, социолингвистична или антропологична ориентация обикновено се подчертават контактите на носителите на „помашки“ с турския език (Κυρανούδης 1994, Adamou 2012), като се коментират многобройните лексикални заемки, предимно професионални термини и културни формули („емблематични“ фрази-заемки), характерни за арабо-мюсюлманската култура (Adamou 2010: 165, Adamou 2012, Manova 2011: 269). Наблюденията на Мария Манова върху писмени текстове на „помашки“ показват голям брой турски заемки, които идват да запълнят липсата на думи от собствения им език. В езиковата употреба на помаците в Гърция могат да се открият османско-турски думи, премахнати вече от съвременния български (напр. *insan* – хора), но също така и от съвременния турски: напр. *tayyare* под формата *tiuhara* (самолет). В езика на помаците се срещат и турски заемки на понятия с институционално значение, което показва тяхната принадлежност към мюсюлманското малцинство: *hükümet* (правителство) (Manova 2011: 269).

Адаму (Adamou 2013: 248) е на мнение, че за младите носители на помашките говори в региона на Ксанти турският отстъпва пред

гръцкия мястото си на първи доминантен език¹¹. В свои изследвания (Thomadaki; Markou 2019, Θωμαδάκη, Μάρκου 2020) представяме наблюдавани промени, породени от контактното взаимодействие на двата кода. Информаторите ни са установени в градска среда и са поставени в условия на интензивни контакти с гръцки език. Наблюденията ни се подкрепват и от анализите на текстове от вестник „Загалиса“, писани на помашки¹². Езиковият материал, с който разполагаме, освен вече отбелязаните заемки за административни понятия от гръцки, като напр. ‘ταυτότητα’ (*taftotita*, лична карта), ‘αστυνομία’ (*astinomia*, полиция), ‘σύλλογος’ (*sillogos*, дружество) (Manova 2011, Adamou 2012), показва интегриране на лексикални заемки, някои от които са характерни за родопските говори изобщо:

A 'la kak so je 'lahalo i 'nazi mo 'ma je 'bila an 'nomu vasi 'l'azu. (Thomadaki; Markou 2019: 297, вж. също Кураноудης 1997: 20–23).

Възможното превключване на кодовете (*code switching*) е една от най-честите наблюдавани примери за езикова интерференция. В следния пример от Пападимитриу (Παπαδημητρίου 2013: 377) не-принудено се вмъква в речта фразеологизираната устойчива фраза от гръцки:

'Ajde, be, sto 'davolo, pru 'vada go na 'd' avolen.
Срв. гр. *στο διάβολο* ‘по дяволите’.

Гръцкоезиково влияние може да се открие и при калкиране на конструкции, както в следния пример:

Ša 'zemeš da ot 'voriš i 'dvæne ko 'ri...
Срв. гр. *ανοίγω φύλλα για πίττα*, букв. ‘отварям кори, точа кори за ба-ница’.

¹¹ По-подробно описание на профила на младото поколение носители на помашки говори в региона на Ксанти вж. Adamou 2013: 237–238.

¹² Особено красноречив пример за усилието да се подчертае това взаимодействие представляват преводите на гръцка и световна поезия на „помашки“ език, извършени от Себайдин Караходжа (Καραχότζα 2016).

На структурно равнище се откриват колебания в употребите на въпросителната частица *ли*, разширяване на функциите в употребите на предлозите (Thomadaki, Markou 2019: 301).

В сферата на ономастиката трябва да се отбележи преобладаващият интерес на българските учени, сред които заслужават особено внимание изучаването на славянобългарския пласт в старата ойконимична система на Южните Родопи (Каневска-Николова 2015: 180–186), изследванията върху топонимични и антропонимични данни (Митринов 2018), наблюденията върху ойконими, ороними и антропоними в народните песни от Ксантийско, публикувани в два сборника (Θεοχαρίδης 1995 и Ушев 2012) (Каневска-Николова 2017, 2020). Единственото известно ни изследване на гръцки език е дисертационният труд на Севастос Хаджидимитриу (Χατζηδημητρίου 2005) „Топонимичен преглед на помашките селища в префектура Ксанти“ (*Τοπωνυμολογική θεώρηση των Πομακικών οικισμών του νομού Ξάνθης*).

Изследвания със социолингвистична ориентация

Те отразяват специфичната социално-езикова ситуация, в която според условията на Лозанския договор е поставено това население. През XX век тук се създава сложна езикова реалност (езиков хегемонизъм), в която местните „помашки“ говори се оказват в контакт с два основни доминиращи езика: с гръцкия като официален език на държавата и с турския като хегемоничен език на мюсюлманското малцинство и основен език на образованието (вж. Markou 2002, Manova 2011, Adamou 2010, 2013 и др.). Описваната ситуация представлява „международно забележителен социално-езиков случай“ (Σελλά-Μάτζη 2015: 41). Езикът на помаците се оказва в „двойно малцинствено положение“: от една страна като по-малобройна група в рамките на преобладаващото другоезично религиозно малцинство, с което споделя религия, но не език, а от друга страна – по отношение на гръкоезичното християнско мнозинство.

В процеса на етническа и културна идентификация (Каневска-Николова 2014: 136) е неминуемо колебанието на населението, принадлежащо към тези общности, между два или повече езикови кода. То се оказва в клопката на едно наложено триезичие (*imposed trilinguism*) (Michail 2002): роден език, говорен в семейството

и в общността, турски като език на училището и общуването в рамките на мюсюлманската общност, гръцкият като език на държавната администрация, властите и комуникацията извън религиозната общност (вж. още Manova 2011: 262–263).

От друга страна, тези общности са езиково хетерогенни: те включват едноезични индивиди, не владеещи друг код, двуезични с роден и гръцки език, двуезични с роден и турски и триезични – роден, турски, гръцки. Използването на трите кода е в пряка зависимост от редица фактори, включително от процеса на урбанизация на населението, но и от гендерни фактори (Markou 2002). Характерно за билингвистичната (или трилингвистична) среда е честото превключване на езиковите кодове (code-switching) както в семейното обкръжение, така и извън него (селските кафенета за мъжете, пазарът за жените и т.н.) (Σελλά-Μάζη 2015: 38; Thomadaki, Markou 2019: 300; Θωμαδάκη, Μάρκου 2020: 116).

Основен параметър за определяне на критериите при формиране на самостоятелен „микроезик“ според Хензелман (цит. по Кочева 2018: 113) е отношението на носителите на даден говор към идеята за неговата кодификация. Показателни са свидетелствата за езиковите нагласи (атитюди)¹³, като социално-психологически феномен, на носителите на помашките говори, за непрестижния характер на родния им език, по данни от личен контакт на Села-Мази с имама на селото, при посещение в село Шахин (Εχίνος): *Не е език това, объркан е, нито се пише, нито нищо* (Σελλά-Μάζη 2015: 38). При противопоставянето на ниски и високи езикови вариант (*low/high variety*) „помашкият“ губи в полза на турския, придобил статут на по-престижен вариант на малцинствен код – класически случай на асимилация на малобройното от преобладаващото по численост езиково и културно малцинство (Σελλά-Μάζη 2015: 39). Определя се като езиков код със „средно равнище на жизненост“ (Σελλά-Μάζη 2015: 42).

Продиктувани от реални нужди, от края на 20-и век в Гърция зачестяват публикациите, свързани с обучението на учениците-мюсюлмани, в които се излагат проблемите в образованието, учебните програми, двуезичието и многоезичието в училищата. В този

¹³ Вж. в: Алексова 2002.

фокус попадат и специфичните проблеми на учениците от помашки произход (вж. Σελλά-Μάζη 2015, 2016).

В заключение бихме искали да обърнем внимание на съвсем наскоро излезлия от печат сборник с доклади от международната научна конференция, проведена в Демокритовия университет в Котини: „Οι Πομάκοι της Θράκης: πολυεπιστημονικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις“ (“The Pomaks of Thrace: a multidisciplinary and interdisciplinary approach”) (Θεσσαλονίκη: Εκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, 2020). На фона на преобладаващата историко-антропологична проблематика (идентичност и културна памет, политически, културни и научни параметри на кодификацията на езика, етнографска проблематика (народни занаяти, облекло, бит, домове), изследванията с лингвистична ориентация са малочислени. Те разискват въпроси, свързани с произхода и езика на помаците в рамките на Балканския езиков съюз, лексикалните и структурни промени, настъпили в условия на билингвизъм под влиянието на доминантния гръцки език, представени са „помашките“ говори като „диалектни гнезда на източния южнославянски клон“ и др.

Без амбиция за пълна изчерпателност, искаме да вярваме, че сме постигнали първоначално набелязаната цел да проследим основните дискутирани въпроси от съществуващите до момента изследвания върху регионалните диалектни разновидности на българоезичното мюсюлманско население в Южните Родопи. Продължителната табуизация на „помашката“ проблематика и маргинализацията както на самата общност, така и на нейния езиков код, ограниченият достъп и затруднената комуникация с носителите му са онези неблагоприятни фактори, които задържат разгръщането на езиковедските изследвания в този регион.

Библиография

- Алексова, Кр. (2002). Езикови атитюди, нормативни статуси и социолингвистични маркери. В: Виденов, М. (ред.), *Проблеми на социолингвистиката. Билингвизъм и диглосия – съвременни проблеми*. Т. 7. София: Делфи, 127–135.
- Балан, Ал.Т. (1908). Родопското наречие (име и положение между източното и западното). В: Халанский, М.Г. (ред.), *Сборник статей по*

- славяноведению, посвященных проф. М.С. Дринову. Харьков: Электр. типолитогр. С.А. Шмерковича, 111–127.
- Вълчинова, Г. (1999). *Знеполски похвали. Локална религия и идентичност в Западна България*. София: Акад. издат. „Проф. Марин Дринов“.
- Илиев, Ив.; Михайлов, М. (2016). Говорът на село Главки, Ксантийско (фонетични особености). *Българска реч*, 3, 82–98.
- Каневска-Николова, Е. (2014). Болгароязычные мусульмане в Южных Родоплах. Современная ситуация: язык и идентичность. В: *Славяне-мусульмане на Балканах: язык, культура, идентичность*. Москва: ИСл РАН, 134–149.
- Каневска-Николова, Е. (2016). Славянобългарският пласт в ойконими от Южните Родопи (Ксантийско, Гюмюрджинско, Софлийско и Димотишко). *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, 5, 180–186.
- Кочев, Ив. (1996). За така наречения „помашки език“ в Гърция. *Македонски преглед*, год. XIX, кн. 4, 43–56.
- Кочева, А. (2018). Рецензия: М. Хензелман, Автентичността като движеща сила при формирането на славянските микролитературни езици (въз основа на примери от помашки и силезийски). *Български език*, 65, 2, 112–117.
- Милетич, Л. (2013). *Родопските говори на българския език*. прев. от немски Е. Тилев. София: Издат. къща „Изток-Запад“.
- Митринов, Г. (2007а). За говора на с. Мустафчево, Ксантийско, по данни от Romak Dictionary на Николаос Кокас – Ксанти. В: Асенова, П.; Ликоманова, И.; Тишева, Й.; Джонова, М. (ред.), *Българските острови на лингвистичната карта на Балканите*. София: Фигура, 95–102.
- Митринов, Г. (2007б). Форми на личните местоимения, запазени в южнородопските български говори. *Български език*, 3, 77–85.
- Митринов, Г. (2008). Една интересна особеност в говора на с. Исьорен, Ксантийско. *Български език*, 4, 79–87.
- Митринов, Г. (2010). Данни за говора на с. Кетенлик, Ксантийско от началото на XX век и 100 години по-късно. *Български език*, 3, 85–93.
- Митринов, Г. (2011). *Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско*. София: Фондация ВМРО.
- Митринов, Г. (2012). Южнородопските български говори в Димотишко. *Български език*, 3, 21–36.
- Митринов, Г. (2014а). Языковая ситуация в Южных Родоплах (области Ксанти, Гюмюрджини, Дидимотики). В: Плотникова, А.А.; Мартынова, М.Ю.; Узенева Е.С. (ред.) *Славяне-мусульмане на Балканах: язык, культура, идентичность*. Москва: ИСл РАН, 180–197.

- Митринов, Г. (2014б). Следи от гласна ы в южнородопските български говори. *Български език*, 1, 74–82.
- Митринов, Г. (2014в). Български селищни имена от Южните Родопи. В: Чолева-Димитрова, А. (ред.), *Изследователски хоризонти на българската лингвистика. Доклади от националната научна конференция, посветена на 90-годишнината от рождението на проф. дфн Йордан Заимов*. София, Издат. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 115–123.
- Митринов, Г. (2016а). За един „превод“ на поезия от гръцки език на южнородопски български говор. *Дзяло е-списание в областта на хуманитаристиката*, 8 (http://www.abcdar.com/magazine/VIII/Mitrinov_1314-9067_VIII.pdf, [23 XII 2019]).
- Митринов, Г. (2016б). Какво може да се открие в едно изследване на южнородопски български говор. В: Благоева, Д.; Колковска, С. (ред.), *За словото – нови търсения и подходи. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка*. София, Издат. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 438–449.
- Митринов, Г. (2018). *Езикови свидетелства за българския характер на населението в Южните Родопи и Западна Тракия през XVI век*. София: БАН.
- Митринов, Г. (2019). *Българското говорно богатство в Югоизточните Родопи. Говорът на с. Хебицево, Поморджинско (Гърция) и на с. Горни Юруци, Крумовградско (България)*. София: БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“.
- Патриарх Кирил (1960). *Българомохамедански селища в Южни Родопи. (Ксантийско и Поморджинско)*. София.
- Узенева, Е.С. (2017). К вопросу о культурно-языковой идентичности славян-мусульман Северной Греции. В: *Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности*. Москва: Издательский дом ЯСК, 243–261.
- Ушев, Е. (2012). „Изсуши ме, изгори ме...“ (Южнородопският български фолклор в Ксантийско). Варна: „Славена“.
- Шишков, Ст. (1907). Дребни езикови бележки от един непознат досега родопски говор. *Родопски напредък*, 1.
- Αϊντίν, Μ.; Χαμδής Ο. (1997). *Αναγνωστικό της πομακικής*. Κομοτηνή: Θρακική Εταιρεία.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1992–4). Συμβολή στη μελέτη των δημοτικών τραγουδιών των Πομάκων της Ελληνικής Θράκης. *Θρακική Επετηρίδα* 9: 329–348.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1993). Όψεις της παραδοσιακής λαϊκής ιατρικής και κτηνιατρικής των Ελλήνων Πομάκων. *Θρακικά* Β8: 33–55.

- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1994). Συμβολή στη μελέτη των τοπωνυμίων των Πομάκων στην περιοχή Ξάνθης. *Θρακικά* Β9: 79–105.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1995). Συμβολή στη Λαογραφική Μελέτη των Πομάκων και του Παραδοσιακού Πολιτισμού της Θράκης. *Παράρτημα Θρακικής Επετηρίδας*, Κομοτηνή.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1996). *Λαογραφικά των Πομάκων της Θράκης*. Αθήνα: Πορεία.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1997). *Η Καθημερινή Ζωή των Πομάκων*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (1999). Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και παροικιακός λόγος στους Βαλκανικούς λαούς. *Α' Διαβαλκανικό Συνέδριο Οι πνευματικές σχέσεις του ελληνισμού με τους Βαλκανικούς λαούς* (18ος–20ος αι.), Κομοτηνή, Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής, 137–149.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (2000). Παραδοσιακός πολιτισμός των Πομάκων της Θράκης. *Λαογραφικά μελετήματα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (2005). *Λαϊκά παραμύθια της Θράκης*. Αθήνα: Εν πλω.
- Θεοχαρίδης, Π. (1996). *Πομακο-Ελληνικό Λεξικό*. Θεσσαλονίκη: Αίγιερος.
- Θωμαδάκη, Ε.; Μάρκου, Χ. (2020). Η Πομακική – ασθενέστερη ανάμεσα σε δυο κυρίαρχες γλώσσες. In: Varvounis, M.G.; Bartsiokas, Ant.; Macha-Bizoumi N. (eds.). *Οι Πομάκοι της Θράκης: πολυεπιστημονικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Α. Σταμούλης, 107–122.
- Καραχότζα, Σ' . (1996). *Πομακικό-Ελληνικό Λεξικό*. Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Καραχότζα, Σ. (2016). *Μεταφράσεις ελληνικής και αγγλικής ποίησης στην πομακική γλώσσα*. Ξάνθη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πομάκων Ν. Ξάνθης.
- Καραχότζα, Σ. κ.α., (1998). *Ελληνικό-Πομακικό Λεξικό*. Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Καραχότζα, Σ. (2006). *Η καθημερινή γλώσσα των Πομάκων της περιοχής Μύκης*. Ξάνθη: Σπανίδης.
- Κατάκη, Δ.; Καραχότζα, Ρ. (1997). *Ντάντο ι μπάμπα κάζαχο. 21 Παραμύθια από τη Ροδόπη*. Γυμνάσιο Σμίνθης – Νομαρχία Ξάνθη.
- Κατσαβέλης, Ι. κ.α. (1997). *Συντακτικό Πομακικής Γλώσσας*. Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Κόκκας, Ν.Θ. (2004). *Ўchem so Pomátsko: Μαθήματα πομακικής γλώσσας*; τεύχος Α': 25 μαθήματα. Ξάνθη: Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης.
- Κόκκας, Ν.Θ. (2017). Εθνοτικές συγκρούσεις στην οροσειρά της Ροδόπης κατά το 19ο αιώνα. Αντανακλάσεις στα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων της Θράκης. *Ανακοίνωση στο Διεθνές συνέδριο „Η Θράκη υπό το πρίσμα των εθνογλωσσολογικών μελετών”*, Κομοτηνή, 6–8 Οκτωβρίου 2017 (под печат).
- Κυρανούδης, Π. (1995). Τα πομακικά του Έβρου. *Ενδοχώρα* 1994, τεύχος 37–38, σσ. 65–69, 1995, 32–39.
- Κυρανούδης, Π. (1996). Οι Πομάκοι και η γλώσσα τους. *Ελληνική Διαλεκτολογία* 1996–8, 5, 141–192.

- Κυρανούδης, Π. (1997). Τα ελληνικά στοιχεία στο λεξιλόγιο των Πομάκων. *Ελληνική Διεθνής Γλώσσα*, τόμος Δ', τεύχος 1 (29) Ιαν.-Μαρτ., 19–26.
- Παπαδημητρίου, Π. (2013). *Λαλιές Πομάκων της ελληνικής Ροδόπης. Περιφερειακή Αναλυτική Σλαβική και μουσουλμάνοι ομιλητές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, τ. 1,2,3. Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.
- Παπαδημητρίου, Π. κ.α. (1996). *Γραμματική Πομακικής γλώσσας*. Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Παπαδημητρίου, Π. κ.α. (2008). *Τα Πομάκικα*. Θεσσαλονίκη: Α-φοι Κυριακίδη.
- Ρόγγο, Α. (2005). *Παραμύθια και τραγούδια των Πομάκων της ορεινής Ξάνθης*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Σελλά-Μάζη, Ε. (2001/2006). *Διγλωσσία και Κοινωνία. Η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προσκήνιο.
- Σελλά-Μάζη, Ε. (2015). Η πομακική γλώσσα. In: *Διγλωσσία και Διδασκαλία Δεύτερης Γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σύνδεσμος ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, 36–42.
- Σελλά-Μάζη, Ε. (2016). *Διγλωσσία, εθνική ταυτότητα και μειονοτικές γλώσσες*. Αθήνα: Λειμών.
- Τρουμπέτα, Σ. (2001). *Κατασκευάζοντας Ταυτότητες για τους Μουσουλμάνους της Θράκης*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων.
- Χατζηδημητρίου Σ. (2005). *Τοπωνυμολογική θεώρηση των Πομακικών οικισμών του νομού Ξάνθης*. PhD diss., ΑΠΘ.
- Χιδίρογλου, Ρ. (1989). *Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Adamou, E. (2010). Deixis and Temporal Subordinators in Pomak (Slavic, Greece). In: Bril, I. (ed.), *Clause-Hierarchy and Clause-Linking: The Syntax and Pragmatics Interface*. Amsterdam: John Benjamins, 399–420.
- Adamou, E. (2011). Temporal uses of Definite Articles and Demonstratives in Pomak (Slavic, Greece). *Lingua*, Elsevier, 121 (5), 879–889.
- Adamou, E. (2012). Social networks in Greek Thrace: Language shift and language maintenance, In: Lindstedt, J.; Wahlström, M. (eds.), *Balkan Encounters Old and New Identities in South-Eastern Europe* (Slavica Helsingiensia 41). Helsinki, 7–32.
- Adamou, E. (2013). Change and variation in a trilingual setting: Evidentiality in Pomak (Slavic, Greece). In: Légglise, I.; Chamoreau, C. (eds.), *The Interplay of Variation and Change in Contact Settings* 25. Amsterdam: John Benjamins, 229–252.
- Adamou, E.; Fanciullo, D. (2018). Why Pomak will not be the next Slavic literary language. In: Stern, D.; Nomachi, M.; Belić, B. (eds.). *Linguistic regionalism in Eastern Europe and beyond: minority, regional and literary microlanguages*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 40–65.

- Asepona, P.; Μάρκου, Χ. (2019). Διαγλωσσική παρουσίαση της τεκμηριωτικότητας στις βαλκανικές γλώσσες. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 39, 161–177.
- Brunnbauer, U. (1998). Histories and Identities: Nation-state and Minority Discourses. In *and Out of the Collective. Papers on Former Soviet Rural Communities*, 1, 1–10.
- Demetriou, O. (2004). Prioritizing ‘Ethnicities’: The Uncertainty of Pomakness in the Urban Greek Rhodope. *Ethnic and Racial Studies*, 27, 1, 95–119.
- Henzelmann, M. (2016). *Authentizität als treibende Kraft bei der Herausbildung slavischer Mikroliteratursprachen (am Beispiel des Pomakischen und des Schlesischen)*. München: Bibliion Media.
- Ioannidou, A.; Voss, C. (2001). Kodifizierungsversuche des Pomakischen und ihre ethno-politische Dimension. *Die Welt der Slaven*, 46, 223–250.
- Kanevska-Nikolova, E. (2017). Onyms in the folk songs from the Xanthi region. *Ανακοίνωση στο Διεθνές συνέδριο „Η Θράκη υπό το πρίσμα των εθνογλωσσολογικών μελετών”*, Κομοτηνή, 6–8 Οκτωβρίου 2017 (под печат).
- Kanevska-Nikolova, E. (2020). Oikonyms in the Southern Rhodopes (The Regions of Xanthi, Komotini, Soufli and Didymóteicho Areas). In: Varvounis, M.G.; Bartsiokas, Ant.; Macha-Bizoumi, N. (eds.), *Οι Πομάκοι της Θράκης: πολυεπιστημονικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Α. Σταμούλης, 97–107.
- Kokkas, N. (2007). Tradition vs. change in the orality of the Pomaks in Western Thrace – The role of folklore in determining the Pomak identity. In: Steinke, K.; Voss, C. (eds.), *The Pomaks in Greece and Bulgaria. A model case for borderland minorities in the Balkans*. München: Südosteuropa-Gesellschaft – Verlag Otto Sagner, 75–114.
- Manova, M. (2011). On some recent Pomak writing activities in Greece: ethno-cultural context and linguistic peculiarities. *ESUKA – JEFUL*, 2–1, 261–272.
- Markou, K. (2002). Les Pomaques de Thrace grecque et leurs choix langagiers. *Etudes balkaniques*. Cahiers Pierre Belon, 9, 42–51.
- Markou, K. (2008). De la minorisation des Pomaques à la reconnaissance de la pomacité dans le contexte grec. In: Rapper, G.; Sintès, P. (eds.), *Nommer et classer dans les Balkans*. Athènes: École Française d’Athènes, 133–139.
- Matras, Y. (2009). *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Michail, D. (2002). The imposed trilingualism and the making of illiteracy: The case of the Pomak in the mountainous area of Xanthi. *Περί Θράκης*, 2, 271–289.
- Michail, D. (2003). From ‘Locality’ to ‘European Identity’: Shifting Identities among the Pomak Minority in Greece. *Ethnologia Balkanica*, 7, 139–157.

- Papadimitriou, P.G. (2010). (Trans)forming Group Identities Among the Rhodopes' Pomaks in the First Decades of the 20th Century: A Historical Perspective. *Institute for Balkan Studies, Biannual Publication*, 229.
- Poulton, H. (1997). Changing notions of national identity among Muslims in Thrace and Macedonia: Turks, Pomaks and Roma. In: Poulton, H.; Taji-Farouki, S. (eds.), *Muslim Identity and the Balkan State*. London: Hurst, 82–102.
- Sandry, S. (2013). *Phonology and Morphology of Paševik Pomak with Notes on the Verb and Fundamentals of Syntax*. Masterwork, University College London: School of Slavonic and East European Studies.
- Thomadaki, E.; Markou, Ch. (2019). On some contact induced changes in Pomak and the role of Greek. In: Tzitzilis, Chr.; Papanastasiou, G. (eds.), *Language contact in the Balkans and Asia Minor*. Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies, 294–306.
- Todorova, M. (1997). Identity (Trans)formation Among Pomaks in Bulgaria. In: Kiirti, L.; Langman J. (eds.), *Beyond Borders, Remaking Cultural Identities in the New East and Central Europe*. Boulder: Westview Press, 63–82.
- Tsimbiridou, F. (2000). *Les Pomak dans la Thrace grecque. Discours ethnique et pratique socioculturelles*. Paris: L'Harmattan.
- Varvounis, M.G. (2003). *Historical and Ethnological Influences on the Traditional Civilization of Pomaks of the Greek Thrace*. Komotinie: Demokritos University of Thrace, Department of History and Ethnology, 11.
- Voss, C. (2006). Toward the comparability of Slav-speaking Balkan Muslims in the light of the microlanguage concept. In: Duličenko, A.; Gustavsson, S. (eds.) *Slavonic literary micro-languages and language contact*, 326–339. Tartu: Tartu University Press.
- Voss, C. (2007). Language and ethnicity among the Pomaks in Western Thrace. In: Tiševa, J. (ed.), *Bulgarian Islands on the Linguistic Map of the Balkans*. Sofia: Figura, 76–86.
- Winford, D. (2003). *An introduction to contact linguistics*. USA/UK, Blackwell Publishing.

Електронни източници:

Уебсайт „Zagalisa“; статии на „помашки“: <http://www.zagalisa.gr/category/diafora/diafora/pomakika-arthra> [23 XII 2019]

Уебсайт CT-AUDIOLINK: <http://ct-audiolink.gr/>

The current state of linguistic research on the “Pomak language” in the Southern Rhodopes

Summary

The Bulgarian-speaking Muslims in the Southern Rhodopes, commonly known as “Pomaks”, have been the focus of scientific interest of anthropologists, ethnologists, and sociologists in the recent decades. Various problems have been at the center of discussion, primarily those of identity, traditional culture, and folklore. The linguistic studies still keep lagging somewhat behind this anthropological and sociological research. The main aim of this article is to describe and summarize the existing linguistic studies on the “Pomak” varieties in Greece, paying attention to the particular linguistic features and providing commentary.

Христина Марку, преподавател по български език и литература в Департамента за език, филология и култура на черноморските страни към Тракийския университет „Демокрит“ в Комотини, Гърция. Научните ѝ интереси са в областта на славянското и балканско езикознание.

e-mail: cmarkou@bscc.duth.gr

